

Polonika w zbiorach francuskiej Biblioteki Narodowej (Bibliothèque nationale de France)

Wielowiekowe i wszechstronne związki między Francją a Polską oraz historia migracji Polaków do Francji, jak również – choć w o wiele mniejszym stopniu – Francuzów do Polski znajdują oczywiście odzwierciedlenie w zbiorach Biblioteki Narodowej Francji (Bibliothèque nationale de France, dalej BnF). Zróżnicowane zespoły poloników w jej zasobach stanowią cenne źródło wiedzy o polskiej historii i kulturze oraz o obecności Polski, kultury polskiej i Polaków we Francji jak i o ich wkładzie w rozwój kultury francuskiej.

Francuska księżnica narodowa wywodzi się z Biblioteki Królewskiej (Bibliothèque du Roi), której początki sięgają XIV w. Jest jedną z najstarszych i najbogatszych księżnic na świecie, o zbiorach szacowanych na 15 000 000 druków zwartych¹, 390 000 tytułów czasopism, 370 000 rękopisów, 15 000 000 rycin i fotografii, 900 000 map i planów, 650000 numizmatów i obiektów wirtualnych, 2000000 muzykaliów. Zbiory są rozlokowane w pięciu siedzibach: bibliotece-muzeum przy ulicy Richelieu (Richelieu, bibliothèques, musée, galleries), w nowym gmachu im. François Mitterranda (Bibliothèque François-Mitterrand), w Bibliotece Arsenału (Bibliothèque de l’Arsenal), Bibliotece Opery (Bibliothèque de l’Opéra) oraz bibliotece domu Jeana Vilara w Awinionie (Bibliothèque de la Maison Jean Vilar).

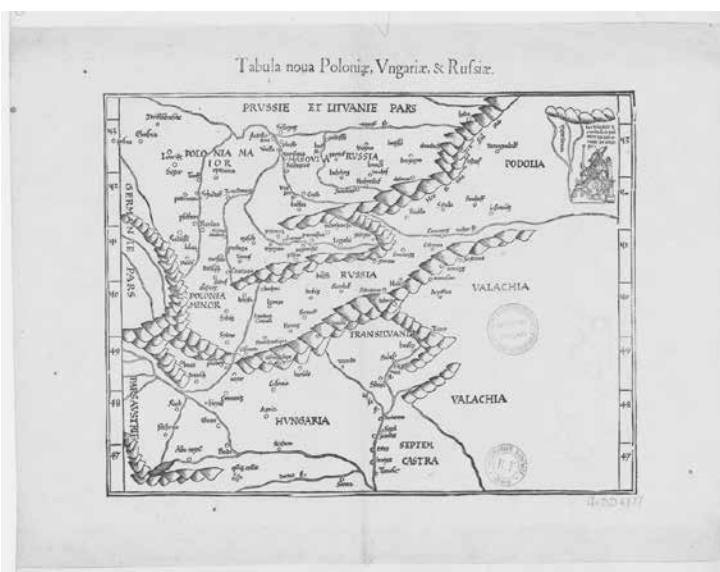
Sekcja polska podlega dzisiaj oddziałowi Literatur Świata w Departamencie Literatury i Sztuki (Département Littérature et Art, Service des littératures du monde), znajdującemu się w siedzibie im. François Mitterranda. Została założona w 1951 r.² przez kustosa dyplomowanego, polonistkę Louise Cuisinier-Rapacką (1918-1999), pochodzącą ze znamienitego francuskiego rodu – wśród jej przodków znajduje się znany geograf i anarchista Elisée Reclus (1830-1905).

Polonika (rozumiane w sensie estreicherowskim) gromadzone są w BnF od wieków i stanowią jeden z najbogatszych i znaczących zbiorów tego typu na świecie. Pochodzą z różnych źródeł. Znajdowały się już w Bibliotece Królewskiej, do której wpływały jako dokumenty urzędowe, ale również drogą darów lub egzemplarza obowiązkowego, którego podwaliny zostały stworzone już w XVI w. (1537 r.) przez króla Franciszka I. Wiele z tych dokumentów pochodzi z bibliotek kościelnych i klasztornych skonfiskowanych podczas rewolucji francuskiej 1789 r. W połowie XX w., po założeniu sekcji polskiej, nowym źródłem nabytków stały się wymiany z licznymi instytucjami książki w Polsce. System ten – choć na mniejszą skalę – funkcjonuje do dziś obok zakupów, darów i egzemplarza obowiązkowego.

¹ Zob. *Bibliothèque nationale de France. Rapport d'activités 2016*, [online] http://webapp.bnf.fr/rapport/pdf/rapport_2016_bnf_chiffres.pdf [dostęp 29.09.2017].

² A. Obadia, *Le fonds polonais de la Bibliothèque nationale*, „Bulletin d’Informations – Association des Bibliothécaires Français” 1990, nr 148, s. 27-29.

Pośród materiałów związanych z Polską napotykamy na: druki zwarte i periodyki, rękopisy, ryciny, mapy, plany, muzykalia, numizmaty. Są one przechowywane we wszystkich siedzibach i oddziałach BnF. Na przykład bardzo bogate i różnorodne polonika znajdują się w oddziałach zbiorów specjalnych BnF w gmachu przy ulicy Richelieu (Site Richelieu). W Departamencie Rycin i Fotografii (Département des Estampes et de la photographie) nie brakuje licznych portretów wybitnych i znanych Polaków, np. Jana III Sobieskiego (1629-1696), Stanisława Leszczyńskiego (1677-1766), Stanisława Augusta Poniatowskiego (1732-1798), Tadeusza Kościuszki (1746-1817), oraz dzieł artystów polskich lub w Polsce działających, w tym Jana Ziarnki (1575-1626) – we Francji znanego jako Jean le Grain – i Jeremiasza Falcka (1609-1677). BnF posiada m.in. okazałą kolekcję ok. 300 rycin Jana Piotra Norblina (1745-1830), którą prawie w całości zdigitalizowano w bibliotece cyfrowej Gallica³. Bardzo dobrze reprezentowana jest w zbiorach ikonograficznych współczesna polska szkoła plakatu, w tym m.in. prace Henryka Tomaszewskiego (1914-2005), Józefa Mroszczaka (1910-1975), Romana Cieślewicza (1930-1996) i Franciszka Starowieyskiego (1930-2009) czy Michała Batorego (1959-). W Departamencie Muzyki (Département de la Musique) oprócz bogatej kolekcji chopinianów znajdują się liczne edycje utworów polskich kompozytorów opublikowane w XVI-XX w. W Departamencie Kartografii (Département des Cartes et plans) wśród wydawnictw kartograficznych z XVI-XX w. do najstarszych należy *Tabula nova Poloniae, Ungariae & Russiae* pochodząca z *Geografii* Klaudiusza Ptolemeusza wydanej przez Gaspara Trechsela w Lyonie w 1541r.⁴

Fot. 1. C. Ptolémée, *Tabula nova Poloniae, Ungariae & Russiae*. [Lugduni : Trechsel, 1541].
Źródło i zdjęcie : Bibliothèque nationale de France, Gallica

³ Zob. *Gallica*, [online] <http://gallica.bnf.fr/services/engine/search/sru?operation=searchRetrieve&version=1.2&query=%28gallica%20all%20%22norblin%20de%20la%20gourdaine%22%29&suggest=0> [dostęp 28.09.2017].

⁴ Sygn.: GE DD-2987 (3108), *Gallica*, [online] <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53040746f> [dostęp 28.09.2017].

Według ustaleń L. Cuisinier-Rapackiej Departament Numizmatyki (Département des Monnaies, médailles et antiques) posiada natomiast ok. 120 monet z XII-XVIII w., które można uznać za polonika.

Jednak w niniejszym artykule zostaną przedstawione głównie polonika drukowane przechowywane w Bibliotece im. François Mitterranda oraz w zbiorach specjalnych biblioteki-muzeum przy ulicy Richelieu.

Druki zwarte, które stanowią największą część zasobu poloników, są oszacowane na 100 000 woluminów, z czego 33 000 to tzw. „stary zbiór”, czyli wydawnictwa sprzed 1945 r. Na tle kolekcji słowiańskich w BnF polonika drukowane plasują się na czołowym miejscu zaraz za księgozbiorem rosyjskim (ok. 160 000 wol.), podczas gdy zbiory z krajów byłej Jugosławii liczą ok. 35 000 wol., Czech i Słowacji – ok. 20 000 wol., Bułgarii – ok. 16 000 wol.⁵

Opracowany przez historyka Daniela Tolleta katalog adnotowany poloników rękopiśmiennych od XVI do XVIII w. *Les «Polonica» de la Bibliothèque Nationale de Paris. Inventaire critique des textes des XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles*, wydany przez BnF w 1982 r., opisuje 606 jednostek. Opublikowana w Paryżu w latach 1935-1938 trzytomowa bibliografia Jana Lorentowicza *La Pologne en France. Essai d'une bibliographie raisonnée*⁶ rejestruje piśmiennictwo w języku francuskim na temat polskiej literatury, sztuki, nauki, języka, historii, geografii i prawa.

Do najstarszych drukowanych poloników należy inkunabuł *Expositio super toto Psalterio Joannesa de Turrecrematy* wydany w Krakowie przez Kaspra Straubego w 1475 r. Egzemplarz ten posiada superekslibris księcia Edmunda Radziwiłła (1842-1895)⁷. Wśród inkunabułów znajdują się także cztery piętnastowieczne wydania traktatu o sakramentach Mikołaja z Błonia – *Tractatus sacerdotalis de sacramentis, deque divinis officiis et eorum administrationibus*⁸ – teologa, historyka, kaznodziei, ucznia i wykładowcy Akademii Krakowskiej żyjącego na początku XV w., ze względu na pracowitość zwanego Pszczółką. Dzieło to niewątpliwie cieszyło się dużą popularnością, gdyż publikowano je w wielu krajach Europy. Oprócz edycji piętnastowiecznych BnF posiada pięć wydań tego traktatu z XVI w.

Ponadto są dzieła wytłoczone w drukarniach Polaków działających za granicą: Jana Adama z Polski (Johannes Adam de Polonia), praktykującego w Neapolu, oraz Stanisława Polaka, który działał w Hiszpanii. Z oficyny Jana Adama i współpracującego z nim Nicolausa Jacobusa de Luciferis pochodzą wielce popularne w XV w. *Confessionale* arcybiskupa florenckiego św. Antonina (Antoninus Florentinus, 1389-1459) – *Confessionale volgare di frate Antonino, arcivescovo di Firenze, intitolato Specchio di coscienza, ovvero «Omnis mortalium cura»*⁹ oraz psalterz *Psalterium secundum stilum Romanum*¹⁰; oba druki ukazały się w 1478 r. Stanisław Polak prowadził warsztat z Meinardem Ungutem w Sewilli w latach

⁵ Liczby zaktualizowane w stosunku do podanych w: *Répertoire des fonds slaves dans les bibliothèques en France*, réalisé par E. Walle, Paris 1996.

⁶ Zob. J. Lorentowicz, *La Pologne en France. Essai d'une bibliographie raisonnée*, avec la collaboration de A.M. Chmurski, Paris; T. 1: *Littérature – théâtre – beaux-arts*, Paris 1935; T. 2: *Encyclopédies – langue – voyage – histoire*, Paris 1938; T. 3: *Géographie – sciences – droit – suppléments*, Paris 1941.

⁷ Sygn.: A-2286.

⁸ Strasbourg: Martin Flach, 1493, sygn.: D-3309 (1); Pampilonae: per Arnaldum Guillelmum de Brocar, 1499, sygn.: D-80147; Argentinae: per Martinum Flach, 1499, sygn.: D-6580.

⁹ Sygn.: D-5077.

¹⁰ Sygn.: B-1609.

⁷ Séville: Meinhard Ungut et Stanislaus Polonus, 1494, sygn.: B-27936.

⁸ Sygn.: RES-F-676 (1).

1491-1502. Z tej oficyny wyszły dwa interesujące nas inkunabuły: procesjonał franciszkański *Incipit liber processionum secundum ordinem Fratrum Predicatorum...* z 1494¹¹ oraz zbiór praw króla Hiszpanii *Repertorium super leges et ordinationes regni Hispaniae, cum glossis et additionibus* autorstwa Alfonsa Diaza de Montalvo z 1496 r.¹²

Z oficyny Stanisława Polaka, pracującego samodzielnie, pochodzi dzieło kwalifikujące się do postinkunabułów. Jest to publikacja wydana w 1501 r., prawdopodobnie unikatowa *Comedia de Calisto y Melibea, con sus argumentos nuevamente añadidos...* Fernanda de Rojas¹³.

Polonika, zarówno rękopiśmienne jak i starodruki oraz ryciny z XVI-XVIII w., stanowią ilustrację głównie związków dyplomatycznych między Polską i Francją. Natomiast publikacje wydawane od XIX w. w większości dotyczą polskiej emigracji we Francji.

Dzieje kontaktów polsko-francuskich sięgają średniowiecza, ale to od momentu elekcji Henryka Walezego na tron Polski w 1573 r. rozpoczyna się wzajemne zainteresowanie sobą obu krajów, które będzie się rozwijać na przestrzeni wieków. Kilkumiesięczne rządy Henryka Walezego w Polsce i jego ucieczka do Francji nie wzbudziły oczywiście pozytywnych odczuć wśród Polaków, jednakże przetrwały szlaki do intensyfikacji wzajemnych stosunków i przyczyniły się do rozwoju piśmiennictwa dotyczącego obu państw. Z XVI w. pochodzi ok. 50% poloników rękopiśmiennych z zasobu BnF i liczne druki. Znajdują się wśród nich relacje z podróży do Polski, opisy polskiej administracji i ekonomii, a przede wszystkim dokumenty przedstawiające kierunki działań dyplomacji francuskiej. Na przykład wśród druków okolicznościowych i ulotnych dokumentujących m.in. działania na rzecz elekcji francuskiego kandydata na tron Polski wyróżniają się pisma biskupa i dyplomaty Jeana de Montluca (1508-1579), w tym *Oratio Nomine Christianissimi Galliarum Regis... post mortem ... Sigismu[n]di Augusti Regis Poloniae, etc., in electione noui Regis ad Varszouiam in campo caninensi habita...*, opublikowane w 1573 r. w Krakowie w oficynie Mikołaja Szarfenberga¹⁴. Z tego okresu pochodzi pierwszy tekst napisany po polsku i wydany we Francji – wiersz z okazji zgonu Henryka II, przetłumaczony na dwanaście języków, w tym również na polski, umieszczony na stronie B₁ wydanego w Paryżu w 1560 r. przez Roberta Estienne'a druku *Epitaphium in mortem Herrici [sic!] Gallorum regis christianissimi, Oratio nomine christianissimi Galliarum regis, ejus nomine secudi...* Carolusa Utenhove¹⁵.

Francuska księżnica posiada ok. 200 szesnastowiecznych druków wydanych na terenach Polski, w większości przechowywanych w Oddziale Cymeliów Drukowanych zwanym Rezerwą Ksiąg Rzadkich (Réserve des livres rares). Wśród woluminów tych znajdziemy publikacje pierwszych drukarzy z Krakowa: Jana Hallera, Florianana Unglera, Hieronima Wietora, Drukarni Łazarzowej, Marka i Mikołaja Szarfenbergów oraz oficyn z innych miejscowości, np. drukarni Daniela z Łęczycy w Pińczowie.

Zbiór ten obejmuje wydania pism najznamienszych pisarzy i uczonych doby staropolskiej: Stanisława Orzechowskiego (1513-1566), Andrzeja Krzyckiego (1482-1537), Jana ze Stobnicy (ok. 1470-1530), Józefa Strusia (1510-1568), Jana Herburtę z Fulsztyna (ok. 1524-1577), Marcina Kromera (1512-1589), Macieja z Miechowa (1457-1523) i innych. Na szczególną uwagę zasługują aż trzy egzemplarze *Kroniki polskiej (Chronica*

¹¹ Seiville: Meinhard Ungut et Stanislaus Polonus, 1494. Sygn.: B-27936.

¹² Sygn.: RES-F-676 (1).

¹³ Sygn.: RES-YG-63.

¹⁴ Sygn.: M-22760 ; 8-LB34-20 (A).

¹⁵ Sygn.: RES M-YC-335 ; YC-2868 oraz RES M-YC-118.

Polonorum) Miechowity wydane w oficynie H. Wietora w 1521 r.¹⁶ oraz liczne dzieła M. Kromera, w tym trzy edycje *Polonia Siue De Situs, Populis, Moribus, Magistratibus, Et Repvblica regni Polonici libri duo*, opublikowane w Kolonii w latach 1577¹⁷, 1578¹⁸ i 1589 r. – współwydane z *Polonia Siue De Origine Et Rebus Gestis Polonorum Libri XXX*¹⁹.

Również z XVI w. pochodzą cenne wydania *Biblii*. BnF posiada m.in. rzadki wariant B tzw. „Biblii brzeskiej”, opublikowanej w Brześciu Litewskim w oficynie Bernarda Wojewódki w 1563 r. pod tytułem *Biblia swieta, tho iest, ksiegi Stárego y Nowego Zakonu, właśnie z zydowskiego, greckiego, y łacińskiego, nowo na polski ięzyk z pilności y wierne wyłożone*. Według ustaleń Stanisława Siess-Krzyszczkowskiego egzemplarz ten zasługuje na szczególną uwagę, gdyż mimo tego, że brak w nim karty tytułowej, jako jedyny ma na nowo złożony także drugi arkusz, oznaczony dwoma asteriskami (**)²⁰.

Ponadto w zbiorach francuskiej księżnicy znajduje się *Psalterz Dawidów* Jana Kochanowskiego wydany w Drukarni Łazarzowej w 1583 r.²¹ oraz *Psalterz Dawidów* Jakuba Wujka wytłoczony w oficynie Andrzeja Piotrkowczyka w 1594 r.²² Do najcenniejszych poloników należy także tzw. „Biblia ostrogska”, czyli pierwsza edycja wszystkich ksiąg Pisma świętego w języku cerkiewnosłowiańskim, wydana w 1581 r. przez Iwana Fedorowa pod auspicjami księcia Konstantego Wasyla Ostrogskiego (1527-1608)²³. Równie znacząca jest amsterdamska edycja Nowego Testamentu rakowskiego (zwanego też „Nowym Testamentem Szumalca”) – *Nowy Testament, To iest, Wszystkie Pisma nowego Przymierza, z Greckiego ięzyká ná Polski z nowu wierne przelozone, Przez Niektóre sługi Słowá Bozego, ięzykow do tákiej prace potrzebnych wiadome, y Stársze tych Zborow, ktore wyznawáią, ze nikt inszy, iedno Ociec Páná nášzego Jezusá Christusá, iest onym iedynym Bogiem Izraelskim...* Na karcie tytułowej dzieła podano, że zostało ono wydrukowane przez „Jana Krelliusza”²⁴. Chodzi tutaj o Jana Crella. żyjącego w latach 1590-1633, a edycja amsterdamska ukazała się w 1686 r.²⁵

Na uwagę zasługuje także imponująca reprezentacja literatury polemicznej, w tym antytrynitarskiej, z XVI i XVII w. Liczne wydawnictwa braci polskich pochodzą głównie z oficyn Aleksiego Rodeckiego w Krakowie (pięć tytułów z XVI w.) oraz Sebastiana i jego syna Pawła Sternackich z Rakowa (ok. 70 jednostek bibliograficznych z XVII w.). Znaczną część tego zbioru stanowią dzieła Fausta Socyna, ale wiele jest również pism wykładawców Akademii Rakowskiej (Jana Szlichtynga, J. Crella, Joachima Stegmana) i jej absolwentów: astronoma, historyka i pisarza Stanisława Lubienieckiego, pisarza i poety Samuela Przypkowskiego, poety, teologa, filozofa oraz redaktora i wydawcy Andrzeja Wiszowatego. Ich pisma, tłumaczone na angielski, niemiecki i francuski, wydawane były również poza Polską. BnF posiada łacińską edycję tzw. „Katechizmu rakowskiego”

¹⁶ Sygn.: M-1158 (1), RES-M-95, RES-M-96 (BIS).

¹⁷ Bibliothèque de l’Arsenal, sygn.: 8-H-15490.

¹⁸ Sygn.: M-5375.

¹⁹ Sygn.: M-1166.

²⁰ Sygn.: A-458.

²¹ Sygn.: RES P-A-49.

²² Sygn.: A-2543.

²³ Sygn.: A-459.

²⁴ Sygn.: A-10721.

²⁵ Na ten temat zob. m.in. R. Pietkiewicz, *Pismo Święte w języku polskim w latach 1518-1638. Sytuacja wyznaniowa w Polsce a rozwój edytorstwa biblijnego*. Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dra hab. K. Migonia, Wrocław 2002, s. 296-297, [online] http://bibliepolskie.pl/_kopie/pietkiewicz-pismo_swiete_1518-1638.pdf [dostęp 20.08.2017].

w tłumaczeniu Hieronima Moskorzowskiego wydaną w Rakowie w 1609 r. pod tytułem *Catechesis Ecclesiarum Quae In Regno Poloniae ... affirmant, neminem alium, praeter Patrem Domini nostri Iesu Christi, esse illum unum Deum Israelis*²⁶ oraz *Confessio fidei christianae edita nomine ecclesiarum polonicarum quae unum deum et filium ejus unigenitum Jesum Christum cum spiritu sancto profitentur* J. Szlichtynga, opublikowane w 1642 r.²⁷

Z F. Socynem i W. Szmalcem polemizował m.in. Marcin Śmiglecki, jezuita, teolog, filozof, który słowem i piśmem zwalczał arian. W zbiorach paryskiej księżnicy oprócz jego pism polemicznych znajduje się także fundamentalna *Logica...* wydana w Oksfordzie w 1634 r.²⁸ – przez długi czas stanowiła ona jeden z najlepszych i najbardziej rozprzeczonych podręczników z tej dziedziny w Europie.

Do najstarszych dzieł napisanych przez Polaków, a wydanych we Francji należy relacja o zwycięstwie wojsk polskich nad armią mołdawską pod Obertynem 22 VIII 1531 r. autorstwa biskupa, dyplomaty, poety i bibliofila Jana Dantyszka *Victoria sereniss. Poloniae regis contra Vayevodam Muldaviae, Turcae tributarium et subditum, XXII Augusti parta* (Paryż 1531)²⁹ – tekst łaciński oraz w tłumaczeniu na francuski³⁰. Druk ten należy do unikatowych, nieodnotowanych w *Bibliografii polskiej* Karola Estreichera.

Fot. 2. J. Dantyszek, *La Grand Victoire du tresillustre roy de Poloine contre Vayevode, duc de Muldaviae, tributaire & subject au grand Turc, faicte XXII jour daoust lan mil cinq cens trente & ung. Translatee de latin en françois*, Paris 1531. Źródło i zdjęcie: Bibliothèque nationale de France, Gallica

²⁶ Sygn.: D2-4997.

²⁷ Sygn.: D2-1413, *Gallica*, [online] <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k8525757> [dostęp 28.09.2017].

²⁸ Sygn.: R-2744, R-2745, *Gallica*, [online] <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k914485> [dostęp 28.09.2017].

²⁹ Parisiis: Excudebat C. Wechelus, [4] f. Sygn.: RES-M-567; M-35054.

³⁰ Zob. *La Grand Victoire du tresillustre roy de Poloine contre Vayevode, duc de Muldaviae, tributaire & subject au grand Turc, faicte XXII jour daoust lan mil cinq cens trente & ung. Translatee de latin en françois*, Imprime a Paris a lescu de Basle lan M. D. XXXI, le quatorziesme de novembre. Sygn. RES P-M-116, *Gallica*, [online] <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9906017> [dostęp 28.09.2017].

BnF szczydzi się także posiadaniem trzech pierwszych edycji dzieła *O obrotach sfer niebieskich* Mikołaja Kopernika (1473-1543): *De Revoltionibvs Orbium cœlestium, Libri VI* – wydania pierwszego, które wyszło z oficyny Andreasa Osiandra (Norymberga 1543)³¹, *De Revoltionibus orbium cœlestium, Libri VI ... Item, De Libris Revoltionvm Nicolai Copernici Narratio prima, per M. Georgium Joachimum Rheticum ad D. Ioan. Schonerum scripta* (Bazylea 1566)³² – wydania drugiego oraz *Nicolai Copernici Torinensis Astronomia Instavrata Libris sex comprehensa, qui de Revolutionibus orbium cœlestium inscribuntur. Nunc demum, post 75 ab obitu authoris annum integritati suæ restituta, Notisque illustrata* w opracowaniu Nicolausa Muleriusa (Amsterdam 1617)³³ – wydania trzeciego.

Na uwagę zasługują również dzieła innego wielkiego astronoma, gdańszczanina Jana Heweliusza (1611-1687), twórcy nowoczesnej selenografii – m.in. dwa egzemplarze jego *Selenographia Sive, Lunæ Descriptio...* wydanej w Gdańsku w 1647 r. Jeden z nich opatrzone jest dedykacją autora z dnia 21 IX 1663 r. dla króla Francji Ludwika XIV³⁴.

Z XVII w. pochodzą liczne publikacje dotyczące Ludwiki-Marii Gonzagi (1611-1667), żony Władysława IV Wazy (1595-1648), która po jego śmierci poślubiła Jana II Kazimierza Wazę (1609-1672). Jan Kazimierz po zrzeczeniu się tronu polskiego w 1668 r. wyjechał do Francji, gdzie został opatem w Paryżu, a jego serce do dziś spoczywa w kościele Saint-Germain-des-Prés.

W orszaku królowej Ludwiki-Marii przybyło do Polski 600 Francuzów, a wśród nich Maria Kazimiera d'Arquien (1641-1716), przyszła żona Jana III Sobieskiego, zwana Marysienką. Wydarzenia te sprzyjały wzrostowi zainteresowania Polską we Francji i co za tym idzie – rozwojowi piśmiennictwa francuskiego na temat naszego kraju. Przykładem są relacje z podróży do Polski, np. autorstwa Jeana Le Labourea *Relation Dv Voyage De La Roynne de Pologne Et Dv Retovr de Madame La Mareschalle de Gvëbriant, Ambassadrice Extraordinaire ... Par La Hongrie, L'Avstriche, Styrie, Carinthie, le Frioul et l'Italie, Avec ... Vn Traitté Particvlier Dv Royavme De Pologne...* (Paryż 1647)³⁵.

Najstarsza książka napisana w całości po polsku, a wydana we Francji pochodzi również z XVII w. To paryski druk z oficyny Louisa Sevestre'a wydany w 1668 r. – *Arsenal Milosierdzia Panny Przenaswietszey Mariey Przeciw Swrowey Sprawiedliwosci Boskiej Na Ziemi Zalożony Kazaniami Na Rozne Panny Przenaswietszey Wroczytostoci W Kosciele Chrystvsowym Przypadaiące Kazimierza Jana Wojsznarowicza*³⁶.

Wiek XVIII obfituje w zbiorach księżnicy w materiały dotyczące S. Leszczyńskiego. Ten dwukrotny król Polski (w latach 1704-1709 i 1733-1736), zmuszony do opuszczenia kraju, osiadł we Francji, gdzie otrzymał księstwo Lotaryngii i Baru. Do dziś ceni się wkład władcy w rozwój tego regionu, a szczególnie miasta Nancy. Wśród licznych pism związanych z zarządzaniem księstwem znajduje się *Głos Wolny Wolność Ubespieczaiący* z 1733 r.³⁷ opublikowany pod nazwiskiem S. Leszczyńskiego, któremu przez długie

³¹ Sygn. RES-V-718, *Gallica*, [online (wyłącznie oprawa)] <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b73003954> [dostęp 28.09.2017].

³² Sygn.: RES-V-218.

³³ Sygn.: RES-V-1040, V-7656.

³⁴ Sygn.: RES-V-244, RES G-V-508 (1).

³⁵ Sygn.: RES-M-500.

³⁶ Sygn.: 4-D-116 (2).

³⁷ In-4°, II-181 p., aigle des rois de Pologne au titre. Sygn.: F-15114.

lata przypisywano autorstwo tego dzieła³⁸. Wielorakie materiały poświęcone są jego córce Marii Leszczyńskiej (1703-1768), która po ślubie z Ludwikiem XV została królową Francji. Znajdziemy tu liczne ryciny z jej portretami, druki, pieczęć³⁹, medale⁴⁰, mapy⁴¹, a nawet wycinki tkanin z jej garderoby⁴².

Liczne są też publikacje z czasów panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego. Wśród nich znajduje się oryginalne wydanie *Ustawy rządowej. Prawa uchwalonego dnia 3. maja, Roku 1791* (Warszawa 1791)⁴³ oraz wiele edycji dzieła Jeana-Jacques'a Rousseau *Uwagi nad rządem Polski*⁴⁴.

Wiek XIX to okres szczególnie w historii związków polsko-francuskich. Polonika wydane pod koniec XVIII w. i na początku tego stulecia odzwierciedlają m.in. udział Polaków w wojnach napoleońskich, który zapisał się trwale na kartach historii Francji i Polski. Polacy służyli Napoleonowi przez większą część jego kariery jako najwierniejsi i najbardziej oddani żołnierze.

Po upadku powstania listopadowego i w następnych dziesięcioleciach (w latach 1831-1870) ok. 30 000 Polaków znalazło schronienie we Francji. Obok działalności politycznej, prowadzonej przez przedstawicieli różnych kierunków i obozów, rozwijało się bogate życie umysłowe Wielkiej Emigracji. W Paryżu powstały polskie instytucje kultury, takie jak Towarzystwo Historyczno-Literackie (1832), Biblioteka Polska (1838), Drukarnia i Księgarnia Polska, założona w 1835 r. pod nazwą Jełowicki i S-ka (Stefan Dembowski, Aleksander Jełowicki, Eustachy Januszkiewicz), Szkoła Narodowa Polska (1842) i inne. Między innymi dzięki ich działalności we Francji rozkwitło polskie piśmiennictwo, w tym publicystyka polityczna i wielka poezja romantyczna oraz twórczość artystyczna i muzyczna. Jako egzemplarz obowiązkowy wpłynęły do francuskiej Biblioteki Narodowej wydania pism wybitnych Polaków żyjących i tworzących w Paryżu: Joachima Lelewela, Maurycyego Mochackiego, Seweryna Goszczyńskiego, Jana Kazimierza Czyńskiego, a przede wszystkim francuska księżniczka wzbogaciła się o pierwodruki utworów wielkich romantyków: Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Zygmunta Krasińskiego i Cypriana Kamila Norwida. Przypomnijmy przy tym, że w 1852 r. A. Mickiewicz otrzymał posadę w Bibliotece Arsenau i zajmował tam mieszkanie służbowe, które było jego ostatnim paryskim adresem⁴⁵.

Dziewiętnastowieczna prasa, jako istotny czynnik życia społecznego, politycznego i kulturalnego emigracji, stanowi bardzo ważną grupę poloników, które wpłynęły do BnF drogą eg-

³⁸ Zob. E. Rostworowski, *Legends i fakty XVIII w.*, Warszawa 1963, s. 67-144.

³⁹ *Marie Leszczyńska [empreinte détachée de sceau rond MARIE PAR LA GRACE DE DIEU REINE DE FR. ET DE NAV. 1725, Gallica]*, [online] <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b77001050> [dostęp 28.09.2017].

⁴⁰ J. Duvisier, *LUD.XV.REX.CHRISTIANISS.MARIA FR.ET NAV.REGINA , DV VIVIER F : SEDANTE. POPULORUM.ANXIETAT, NUPTIAE.REGIAE/FONTIBELLAQUEO/MDCCXXV, DO. 1725, Gallica*, [online] <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b7700263s> [dostęp 28.09.2017].

⁴¹ J. de Beaurain, *Plan de la Ville, Faubourg et environs de Dantzick, dédié et présenté à la Reine par son très humble, très obeissant et très fidèle Sujet de Beaurain, Géographe ordinaire du Roy; Durand sculpsit; L'hoste scripsit*, Paris 1744. Sygn.: GE BB-565 (2, 92), *Gallica*, [online] <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b5971555k> [dostęp 28.09.2017].

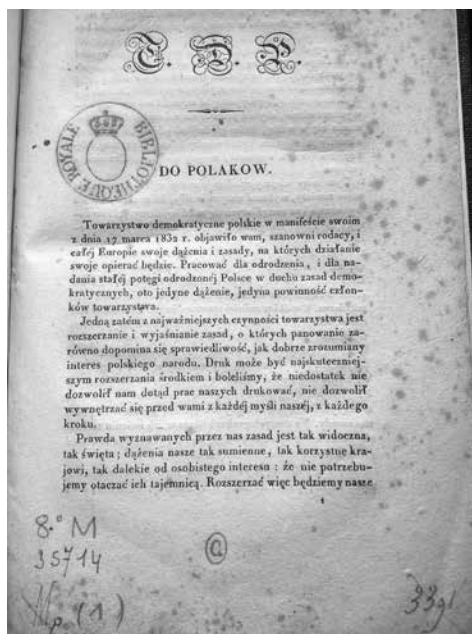
⁴² *Garderobbe de la Reine : [échantillons de tissus]*, [1735-1736]. Sygn. RESERVE LH-45-BOITE FOL Fol. 36v°, *Gallica*, [online] <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b69358497>, sygn.: RESERVE LH-45-BOITE FOL. Fol. 37-40, *Gallica*, [online] <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6935850w> [dostęp 28.09.2017].

⁴³ W Warszawie, w drukarni M. Grölla, 1791. In-16, 36 p. Sygn.: 8-M PIECE-4629.

⁴⁴ *Considérations Sur Le Gouvernement De Pologne Et Sur sa Réformation Projettée*, A Londres [i.e. Paris]: [Hubert-Martin Cazin], 1782, sygn.: 16-R-16342, *Gallica*, [online] <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9626109r> [dostęp 28.09.2017].

⁴⁵ Biblioteka Arsenau została włączona do BN w 1934 r.

zemplarza obowiązkowego. W licznych periodykach analizowano przyczyny klęski powstań narodowych, dyskutowano o możliwościach odzyskania niepodległości jak również informowano o wydarzeniach w ojczyźnie i w całej Europie. Głównym ośrodkiem wydawniczym pozostawał Paryż, gdzie do końca 1870 r. ukazały się 104 tytuły periodyków, w tym 93 związane z emigracją polistopadową. Większość z nich opublikowała Drukarnia A. Pinarda. Znajdują się wśród nich wydawnictwa polskojęzyczne, np. „T.D.P.” (periodyk Towarzystwa Demokratycznego Polskiego z lat 1832-1833), „Feniks. Nowe pismo emigracji polskiej” (1833) Ksawerego Bronikowskiego, „Pamiętnik Emigracji” (1832-1833), wydawany przez Michała Podczaszyńskiego i M. Mochnackiego, „Pielgrzym Polski. Pismo polityce i literaturze narodowej poświęcone” (1832-1833)⁴⁶ E. Januszkiewicza, oraz francuskojęzyczne, np. „Le Polonais, journal des intérêts de la Pologne” (1833-1836)⁴⁷, redagowany i wydawany przez Władysława Platera. W 1849 r. A. Mickiewicz założył, wydawał i redagował „La Tribune des Peuples” („Trybunę Ludów”), międzynarodowy, francuskojęzyczny dziennik polityczny. Sekretarzem i współredaktorem gazety został Edmund Chojecki (1822-1899). Po zakończeniu pracy w „Trybunie” E. Chojecki, podpisujący się pseudonimem Charles Edmond, zaangażował się we francuskie życie literackie i dziennikarskie. Został kierownikiem Biblioteki i Bibliothèque du Sénat; był współtwórcą dziennika „Le Temps” (1861), który stanowił pierwowzór „Le Monde”, jednego z najważniejszych dzisiaj dzienników francuskich.

Fot. 3. „T.D.P.” [Towarzystwo Demokratyczne Polskie], Paryż, 1832-1833.

Źródło i zdjęcie: Bibliothèque nationale de France

Szacuje się, że w latach 1838-1842 ok. 200 Polaków żyjących w Paryżu było związanych zawodowo z książką i jej instytucjami⁴⁸ – pracowali oni jako wydawcy, drukarze, in-

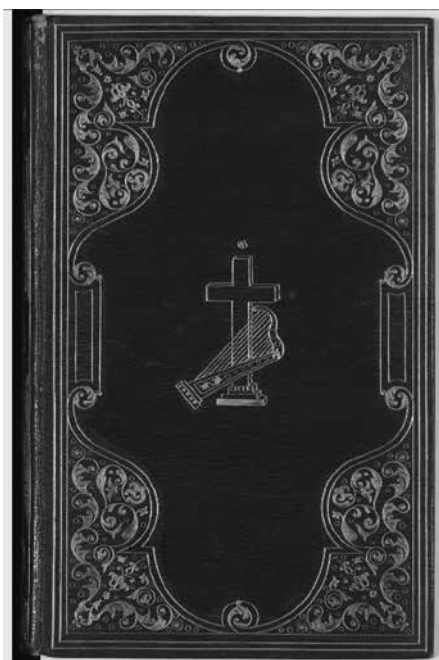
⁴⁶ Sygn.: 8-M-34558.

⁴⁷ Sygn.: M-17370, *Gallica*, [online] <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k121005t#> [dostęp 28.09.2017].

⁴⁸ *Wiadomości statystyczne o emigracji*, „Noworocznik Demokratyczny” 1842, s. 147-155.

troligatorzy, rytownicy. Wśród wydawców szczególnie zasłużonym propagatorem sprawy polskiej był Leonard Chodźko, historyk, geograf, kartograf, autor wielu prac, napisanych przeważnie w języku francuskim⁴⁹. Zajmował się także działalnością edytorską, opracowując i wydając ważne pozycje literatury polskiej i z zakresu historii Polski, np. *Histoire de Pologne. 7e [Septième] série de la guerre d'Orient* (Paryż 1855)⁵⁰. Natomiast wśród prac introligatorskich wyróżniają się oprawy księcia Gabriela Józefa Andrzeja Ogińskiego (1784-1842). Po upadku powstania listopadowego został on zmuszony do emigracji i dotarł do Paryża, gdzie założył zakład introligatorski. Wysoka wartość artystyczna jego prac i zmysł estetyczny sprawiły, że zdobył duże uznanie wśród zamożnej klienteli paryskiej. Ponoć przyjaźnił się z królem Francji Ludwikiem Filipem I. Oprawy z warsztatu G.J.A. Ogińskiego miały własny, łatwo rozpoznawany styl.

Jako przykład możemy przywołać oprawę edycji utworu Alphonsa Lamartine'a *Jocelyn épisode, journal trouvé chez un curé de village* (Paryż 1836)⁵¹. Wykonana z marokinu w kolorze granatowym, ozdobiona podwójnym złotym paskiem, z krzyżem i harfą oraz gotyckim G w centrum. Jest sygnowana charakterystycznym, wytłoczonym w złocie napisem „G. Oginski”. Ze względu na wysokie walory artystyczne oprawy dzieło to zostało wybrane jako eksponat na wystawę prezentującą najcenniejsze obiekty ze zbioru cymeliów BNF zorganizowaną w 1998 r.

Fot. 4. A. Lamartine, *Jocelyn épisode, journal trouvé chez un curé de village*, Paris 1836.
Źródło i zdjęcie: Bibliothèque nationale de France

⁴⁹ Zob. m.in. W. Borkowska, *Chodźko Leonard*, [w:] PSB. T. 3: *Brożek Jan – Chwalczewski Franciszek*, Kraków 1937, s. 386-388. Zob. też M. Straszewska, *Życie literackie Wielkiej Emigracji we Francji 1831-1840*, Warszawa 1970. Zob. także artykuł I. Pugacewicz w niniejszym tomie pt. *Polonika francuskie w zbiorowej świadomości organizatorów i członków pierwszych towarzystw i instytucji Wielkiej Emigracji*.

⁵⁰ Sygn.: Z-9690 (3), *Gallica*, [online] <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k61800138> [dostęp 28.09.2017].

⁵¹ Paris-Furne, C. Gosslin, 1836, sygn.: RES P-YE-2977 (1).

Pod koniec XIX w. do Francji przybyli nowi polscy emigranci wywodzący się z inteligencji. Ich najwybitniejszą reprezentantką była Maria Curie-Skłodowska (1867-1934). Departament Rękopisów (Département des Manuscrits) BnF posiada bardzo bogaty zbiór dotyczący Marii i Piotra Curie⁵². Zasoby te pochodzą z darów przekazywanych stopniowo do biblioteki przez potomków rodziny Curie, ich współpracowników z Instytutu Radowego (Institut du Radium) w Paryżu oraz z Wyższej Szkoły w Sèvres (École normale supérieure de Sèvres)⁵³. Zanim przystąpiono do opracowania tego zbioru, został on poddany procesowi odpromieniowania w Instytucie Fizyki Jądrowej w Orsay (Institut de Physique nucléaire d'Orsay). Dokumenty silnie napromieniowane zostały zabezpieczone w specjalnych kapsułach, a czytelnicy w tym przypadku mogą korzystać wyłącznie z odbitek. Zbiór ten jest w znacznej części zdigitalizowany i dostępny w bibliotece cyfrowej Gallica. Obejmuje on rękopisy książek i artykułów, zeszyty, plany wykładów, kajety dokumentujące eksperymenty naukowe (słynne „cahiers noirs de la découverte”), różne materiały dotyczące działalności M. Curie-Skłodowskiej w zakresie radiologii podczas I wojny światowej oraz związane z jej podróżami itp. Obok rękopisów o charakterze naukowym w zbiorze są także kartki z rachunkami domowymi, listy zakupów i wydatków, które uczona skrupulatnie notowała. Świadczą one o stosunkowo skromnej sytuacji materialnej, w jakiej żyła przez długie lata rodzina Curie. Należy przy tym podkreślić, że większość materiałów dotyczy M. Curie-Skłodowskiej. Zbiór zawiera głównie rękopisy w języku francuskim, ale znajdujemy w nim również ciekawe dokumenty spisane po polsku. Często na tych samych stronach zapiski Piotra przeplatają się z notatkami Marii, co potwierdza wspólną pracę obojga uczonych i stanowi dowód na ważny wkład Marii w odkrycia, za które oboje otrzymali nagrodę Nobla w 1903 r. w dziedzinie fizyki. Warto dodać, że BnF posiada dość niezwykły jak na zbiory biblioteczne obiekt⁵⁴ – symboliczną prezentację gramu radu przekazanego Marii przez prezydenta Stanów Zjednoczonych Warrena G. Hardinga w imieniu kobiet amerykańskich podczas jej pierwszej podróży do Ameryki w 1921 r.

Badaczy szperających w rękopisach wielkiej uczonej mogą mile zaskoczyć i wzruszyć wiersze umieszczone na początku zbioru. Kilka z nich, autorstwa samej Marii, napisanych jest po polsku, np. zadedykowany koleżance z konspiracyjnych studiów w Warszawie Jadwidze Dydyńskiej⁵⁵:

Wyżej, wyżej piąć się trzeba,
Choć sześć pięter zionie strachem,
Bo studentka blisko nieba
Zwykle mieszka tuż pod dachem.

⁵² Sygn.: NAF 18365-18517 (pod sygnaturami tymi kryją się następujące zbiory: 155 papierów, papiery oprawione w 61 tomów, 78 karnetów i zeszytów, osiem albumów, 94 dyplomy w dwóch kartonach, jeden dyplom pod szkłem, jedna klepsydra).

⁵³ Sygn.: NAF 18751-18754 (teksty wykładów wygłoszonych przez M. Curie w Wyższej Szkole w Sèvres, 1900-1906); sygn. NAF 18755 (listy m.in. M. i P. Curie do Alberta Laborde'a).

⁵⁴ Sygn.: NAF 18514 („Sablier, 5, 5 cm haut × 3 cm diam. Boîte, 7,5 x 5 cm dans boîte de maroquin vert doublée satin et velours ivoire et marquée «Tiffany and Co», portant une inscription en lettres dorées: «Symbol and Volume of one gramme of radium presented by the Président of The United States of America, Warren G. Harding, for the women of the country to Madame Marie Curie in recognition of her incomparable gift to science and humanity in the discovery of radium, given at the White House Washington D. C. May 20, 1921»”).

⁵⁵ Zob. T. Kaczorowska, *Córka mazowieckich równin czyli Maria Skłodowska-Curie z Mazowsza*, Ciechanów 2011, s. 94.

Pokój wcale nie wspaniały,
 W zimie zimny, w lecie znojny
 Ach, dach biedny i dach mały,
 Ale miły i spokojny.
 [...]

Z nią tu żyją ideały,
 Co ją wiodły w obcą stronę
 Przez trud wierny i wytrwały
 Zdobyć światło upragnione.

Tego światła ona szuka,
 To jej żądza i tęsknica
 I rozkoszą jej nauka,
 A rozrywką jej wszechnica⁵⁶.

Obszerna korespondencja adresowana do Marii zawiera listy naukowców takiej rangi jak Albert Einstein, przedstawiciele światowej elity intelektualnej, polityków i rodziny z Polski. Wśród nich jest ujmujący list Piotra do Marii z 1897 r. zaczynający się po polsku⁵⁷: „Moja dziecina mała i droga i miła, że Kocham bardzo mocno, zastawiłem twój list tylko dzisiaj i jestem bardzo szczęśliwy...”. Inny wzruszający dokument to pisaną po francusku – już po śmierci męża – dziennik uczoney⁵⁸.

Omawiany zbiór jest wyjątkowo interesujący dla historyków nauki, ale również dla badaczy zajmujących się dziejami mentalności oraz ewolucji roli kobiety w społeczeństwie. Spuścizna M. Curie-Skłodowskiej, której patriotyzm i przywiązanie do ojczystego kraju nigdy nie osłabły, stanowi także cenny materiał do badań nad dziejami nauki i naukowców polskich za granicą oraz nad emigracją polską końca XIX i początku XX w.

W XX w. w okresie międzywojennym przybyła do Francji nowa fala emigracji polskiej, tym razem głównie o charakterze ekonomicznym. W 1931 r. Polonia francuska, licząca ok. 500 000 osób⁵⁹, stanowiła drugą pod względem liczebności grupę etniczną po społeczności włoskiej. Polscy robotnicy pracowali w kopalniach węgla i rudy żelaza, w hutnictwie oraz w rolnictwie w regionach Nord-Pas-de-Calais, Lotaryngii, Pikardii oraz w centralnej Francji. Społeczność ta organizowała się w licznych stowarzyszeniach kulturalnych, kościelnych i oświatowych, wykazując silne przywiązanie do polskich tradycji i do religii. Droga egzemplarza obowiązkowego BnF wzbogaciła się w tym czasie m.in. o czasopisma emigracyjne. Ukazywało się ponad 150 tytułów periodyków o stosunkowo wysokich nakładach. Część z nich była kontynuowana po II wojnie światowej, np. wpływowo „Narodowiec”, wydawany w Lens w latach 1924-1989⁶⁰.

Po klęsce wrześniowej 1939 r. kolejna fala Polaków przedostała się do Francji, aby kontynuować walkę o wolność. Reprezentowali oni różne opcje polityczne, które ścierały się na łamach prasy. Departament Ksiąg Rzadkich (Réserve des Livres rares) BnF posiada 27

⁵⁶ Sygn.: NAF 18435, *Gallica*, [online] <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9080316d/f8.image> [dostęp 28.09.2017].

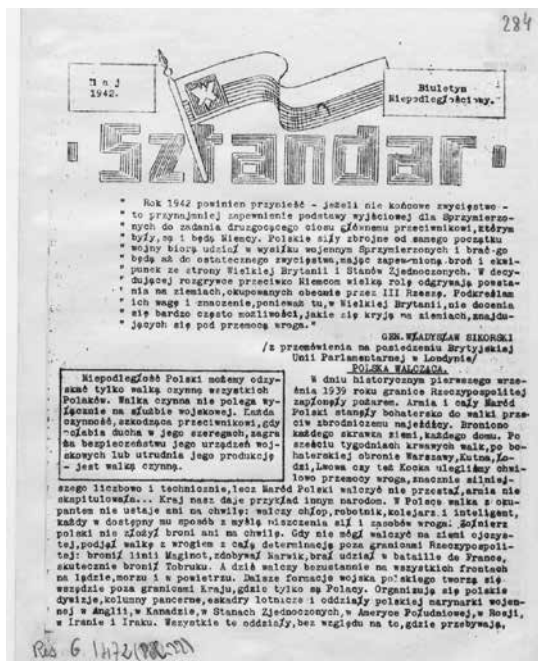
⁵⁷ Sygn.: NAF 18447 f. 389-390.

⁵⁸ Sygn.: NAF 18517, *Gallica*, [online] <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b90803276/f4.image> [dostęp 28.09.2017].

⁵⁹ Zob. J. Ponty, *Polonais méconnus, histoire des travailleurs immigrés en France dans l'entre-deux-guerres*, Paris 1988, s. [247].

⁶⁰ Sygn.: JO-94689.

tytułów czasopism, których większość była wydawana nielegalnie. Kolekcję tę, objętą sygnaturami od RES-G-1472 (POL 1) do RES-G-1472 (POL 27), w całości zdigitalizowano⁶¹. Jest to niezwykle istotne dla badaczy, gdyż większości z wymienionych tytułów brakuje w zbiorach polskich, z zasobem Biblioteki Narodowej w Warszawie włącznie. Pisma te ilustrują podziały na różne obozy polityczne. Stronnictwo „londyńczyków”, popierające politykę rządu w Londynie, reprezentowały czasopisma wydawane przez Polską Organizację Walki o Niepodległość „Monika” (POWN), założoną w 1941 r. przez Aleksandra Kawalkowskiego (1899-1965), takie jak: „Sztandar. Biuletyn Niepodległościowy”, „Walka. Biuletyn Informacyjny Polskiej Służby Propagandowej”, „Komunikat”, sygnowany przez Polską Służbę Propagandową, „Wolność. Komunikat Informacyjny Polskich Mas Pracujących we Francji”, „Wyzwolenie. Pismo Ruchu Patriotycznego Polskich Mas Pracujących na Emigracji”, „Sztandar Polski = L'Etendard Polonais : dziennik emigracji polskiej we Francji, Belgii i Holandii : zastępuje podziemne wydawnictwa POWN: «Sztandar», «Walkę», «Komunikat» i «Wyzwolenie»”, wydawany w Paryżu latach 1945-1946, oraz „Documents de la Résistance Polonaise”, sygnowany przez Comité central de la lutte pour l'indépendance de la Pologne (1945). Opcję socjalistyczną reprezentowały: „Polska Ludowa”, „Polska Pracy”, „Polski Mit : Pismo Polskie” (Lyon 1944), „Służba” (Toulouse 1941-1942), a komunistyczną – „Posiew”, „Nasz Głos”, „Nasza Walka” (1944) i inne. Do prasy związkowej należały: „Związkowiec” i „Robotnik Rolny”. Do prasy ogólnej można zaliczyć „Głos Kobiet”, a do periodyków patriotycznych – „Dla Polski”, „Jedność”, „Polska”.

Fot. 5. „Sztandar. Biuletyn Niepodległościowy”, Polska Organizacja Walki o Niepodległość, 05.1942. Źródło i zdjęcie: Bibliothèque nationale de France, Gallica

⁶¹ Dostęp do całości na portalu *France Pologne – Francja Polska*, [online] <http://heritage.bnf.fr/france-pologne/pl/polskie-czasopisma-podziemne-wydawane-we-francji> [dostęp 30.09.2017].

Zbiór „nowy” poloników, gromadzony od 1945 r., liczy ok. 50 000 książek i 200 tytułów czasopism. Po zakończeniu II wojny światowej trzy cenne dary wzbogaciły zasób francuskiej księżnicy. W 1945 r. ofiarowano jej wydawnictwa 2 Korpusu Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Na kolekcję składały się głównie dzieła literatury polskiej z końca XIX i początku XX w. wydane w Jerozolimie i Rzymie dla żołnierzy i cywilów ewakuowanych ze Związku Radzieckiego. Wśród tych publikacji po raz pierwszy pojawiły się świadectwa o życiu Polaków na zesłaniu w głębi Związku Radzieckiego. Natomiast w darze z 1948 r., pochodzącym z Polski, znajdowała się produkcja wydawnicza z lat 1945-1948 z zakresu bibliografii, historii, literatury i językoznawstwa. W 1951 r. wpłynął kolejny dar, obejmujący 581 książek ofiarowanych przez Polską Akademię Umiejętności.

Po utworzeniu sekcji polskiej Biblioteka Narodowa Francji podpisała umowy o wymianie publikacji z najważniejszymi instytucjami książki w Polsce. Do końca lat 90. XX w. wymiana stanowiła główne źródło pozyskiwania polskich książek i czasopism. Pomimo że od dwudziestu lat liczba publikacji napływających do biblioteki tą drogą stopniowo się kurczy, to wciąż stanowią one ważne uzupełnienie kolekcji powiększanej przez zakupy i dary.

W drugiej połowie XX w. Francja stała się ponownie jednym z głównych ośrodków emigracyjnej działalności wydawniczej – dzięki funkcjonowaniu trzydziestu polskich oficyn wydawniczych, drukarni i księgarni⁶². W postaci egzemplarza obowiązkowego napływały do francuskiej BN książki i czasopisma wydawane przez Instytut Literacki, księgarnię Libella, Editions du Dialogue, Editions Spotkania, Kontakt i inne firmy. Do najważniejszych należały wydawnictwa Instytutu Literackiego założonego przez Jerzego Giedroycia w Rzymie w 1946 r. i przeniesionego rok później do Maisons-Laffitte pod Paryżem. Do śmierci Redaktora w 2000 r. instytut wydawał słynny miesięcznik „Kultura”, serię Biblioteka Kultury oraz kwartalnik „Zeszyty Historyczne”. Należy też podkreślić, że niezwykle istotnym dla obecności literatury polskiej i słowiańskiej we Francji było założenie w 1986 r. przez Jana i Verę Michalskich wydawnictwa Noir sur Blanc.

Zasoby poloników w BnF liczebnie i jakościowo przeważają kolekcje tego typu w innych bibliotekach we Francji. Co oczywiste, są jednak mniejsze niż zbiór Biblioteki Polskiej w Paryżu, której historia, status i rola są zupełnie inne. Kolekcje obu tych instytucji wzajemnie się uzupełniają. W latach 1874-1942 nabytki poloników były stosunkowo skromne i ograniczały się do egzemplarza obowiązkowego, gdyż w tym okresie przekazywano wydawnictwa tego typu Bibliotece Polskiej w Paryżu. W tym miejscu należy raz jeszcze podkreślić komplementarność zbiorów poloników w obu instytucjach.

Ponadto polonika gromadzone są głównie w bibliotekach przy ośrodkach uniwersyteckich z katedrami polonistyki. Dla przykładu Biblioteka Uniwersytecka Języków i Cywilizacji (Bibliothèque universitaire des langues et civilisations, BULAC) przy Szkole Języków Wschodnich (Institut national des langues orientales, INALCO) w Paryżu posiada zbiór oszacowany na 20 000 wol., biblioteka przy Uniwersytecie Sorbony (Université Paris-Sorbonne), tzw. Bibliothèque Malesherbes, 23 000 wol. Bardzo interesujący zbiór dotyczący historii XX w. znajduje się w Bibliothèque de documentation internationale contemporaine (BDIC) w Nanterre pod Paryżem.

BnF stara się promować i popularyzować swój zbiór poloników, prowadząc wielorakie działania. Należy do nich opracowywanie bibliografii okolicznościowych (np. w 2015

⁶² Zob. A. Kłossowski, *Polski ruch wydawniczy we Francji po II wojnie światowej (1945-1989)*, [online] http://www.bu.umk.pl/Archiwum_Emigracji/Kloss1.htm [dostęp 30.09.2017].

z okazji setnej rocznicy urodzin Tadeusza Kantora⁶³), organizowanie spotkań czytelników z autorami w ramach tzw. kawiarni literackich. We wrześniu bieżącego roku został zainaugurowany portal tematyczny *France Pologne – Francja Polska*⁶⁴, ilustrujący związki polsko-francuskie od XVI w. do II wojny światowej na tle wybranych dokumentów, głównie z BnF i z BN w Warszawie oraz innych instytucji francuskich. Jest on owocem współpracy z BN w Warszawie w ramach programu „Wspólne dziedzictwo”.

Działania te oraz fakt, że od połowy XX w. istnieje sekcja polska, świadczą o uwadze, jaką BnF przywiązuje do kolekcji poloników i do ich promocji. Zasoby poloników są regularnie wzbogacane o nowe publikacje z Polski oraz z zagranicy – głównie wydawnictwa z dziedziny nauk humanistycznych, zwłaszcza dotyczące literatury, języka, historii, filozofii i sztuki polskiej, w języku polskim i francuskim, a także angielskim, niemieckim i włoskim.

Streszczenie

Francuska Biblioteka Narodowa (Bibliothèque nationale de France) posiada jeden z najbogatszych i najcenniejszych zbiorów poloników znajdujących się poza granicami Polski. Polonika, rozumiane w sensie estreicherowskim, obejmują rękopisy, inkunabuły, druki zwarte i ciągłe, ryciny, mapy, muzykalia, numizmatykę. Rękopisy i starodruki od XVI do XVIII w. odzwierciedlają historię stosunków dyplomatycznych między Francją i Polską od elekcji Henryka Walezego na tron Polski w 1573 r. do epoki oświecenia i okresu rozbiorów. Na przestrzeni XIX i XX w. kolejne fale polskiej emigracji politycznej i ekonomicznej do Francji sprzyjały rozwojowi piśmiennictwa polonijnego i emigracyjnego. Publikacje te wpłynęły do francuskiej księżnicy jako egzemplarze obowiązkowe. Sekcja polska, powołana w 1951 r., kontynuuje prace nad wzbogacaniem zbioru poloników drogą zakupów, wymiany i darów, a także jego opracowaniem i promocją. Portal tematyczny *France Pologne – Francja Polska* opracowany we współpracy m.in. z Biblioteką Narodową w Warszawie jest przykładem działań mających na celu ukazanie zasobności i różnorodności poloników w BnF.

Słowa kluczowe: polonika – Francuska Biblioteka Narodowa – Polacy – Francja.

Summary

Polonica in the collections of the National Library of France (Bibliothèque nationale de France)

The National Library of France (Bibliothèque nationale de France) holds one of the richest and the most valuable collections of *Polonica* outside of Poland. The *Polonica* in the sense established by Karol Estreicher include manuscripts, incunabula, books,

⁶³ Zob. *Tadeusz Kantor (1915-1990). Bibliographie sélective*, [online] http://www.bnf.fr/documents/biblio_kantor.pdf [dostęp 30.09.2017].

⁶⁴ Zob. *France Pologne – Francja Polska*, [online] <http://heritage.bnf.fr/france-pologne/> [dostęp 30.09.2017].

periodicals, prints, maps, music and numismatics. Materials from the 16th to 18th century reflect the history of diplomatic relationship between France and Poland, from the election of Henri de Valois on the Polish throne in 1573 to the period of the partitions of Poland. During the 19th and 20th centuries France experienced the successive waves of Polish immigrants for both political and economic reasons. Consequently the amount of Polish diaspora writings expanded and they entered the National Library of France as the legal deposit. The Polish section was founded in 1951. Its fundamental mission remains to continue to develop the collection of *Polonica* by purchase, exchange and gift, and to catalogue and promote them. In the framework of partnership between the French and the Polish National Libraries the portal of digital documents *France – Pologne* (France-Poland) launched in September 2017 presents the wealth and the diversity of *Polonica* in the National Library of France.

Key words: Polonica – the National Library of France – Poles – France.